

Udu kui mannapuder

AIN KALLIS

Lastel on õigus - vahel on udu tõesti nii paks, et tõsta või lusikaga. Kui palju putru võib mõnele olla vastik, siis ohtralt udu on isegi ohtlik. Siil või karu udus on küll armsad multifilmides, kuid mitte maanteel.

Udu on üldse üks salapärasemaid, kuid populaarseid nähtusi meie ilmas. Nõiad on ikka ilmunud udust, poliitikute põhitegevus on udutamine, vähemalt arvab rahvas nii. Kui soovitakse kellestki lahti saada, on moodne öelda «tõmba uttu» (ilmselt ebakorrekne tõlge inglise keelest).

Põhimõtteliselt on udu maapinna lähedal olev pilv, mis koosneb tibatillukestest veepiisakestest läbimõõduga 0,005-0,05 mm. Vaid tugeva pakase puhul moodustub udu jääkristallidest. Udu on mitu liiki. Need, mis meile mõõduval nädalal muret tekitasid, on nn advektiivsed udud, mis tekivad sooja niiske õhumassi liikumisel jahedamale pinnale. Soojemal aastaajal esineb rohkem kohalikku radiatsiooniudu, mis tekib madalamates kohtades jahedal rõskel õhtul, auramisudusid on näha sügisel veekogude kohal. Meteoroloogias algab udu märkimine siis, kui nähtavus langeb alla 1000 m. Kui see aga langeb alla 50 meetri, annavad ilmajaamad juba eriti ohtliku nähtuse hoiatuse. 19. novembril 1958. katkes liiklus Tartus, kui Emajõe orus vähenes nähtavus udu tõttu 4-6 meetrini. 1996. aasta 12. veebruaril sõitis Põhja-Itaalias udus üksteisele otsa vähemalt 250 autot, kohapeal sai surma 11 inimest. Selle aasta 29. septembril sõitis Prantsusmaal udus üksteisele tagant sisse sadakond sõidukit, hukkus üheksa sõitjat. Soovitus sõita udu ajal eessõitja stopptulede taga ei ole õige - üks mees jõudis nii toimides võõrasse garaazhi. Õnn seegi, et mitte kraavi.

Udu merel peavad meremehed veelgi ohtlikumaks kui tormi - sadu laevu on hukkunud küll karile joostes, küll kokku põrgates jäämägedega, küll teiste laevadega. Põhjapoolsetel meredel on sageli udu, sooja Golfi hoovuse ja külma Põhja-Atlandi kokkupuutealal on aga pea alati udune.

1985. aasta jaanilaupäeva ööl läks Eesti uurimislaeva Arnold Veimeri tee Titanicu hukkumiskoha lähedalt mööda. Oli tihe udu, nii vee kui ka õhu temperatuur oli 5°C, mõirgas udusireen. Ja siis ilmusid ootamatult prozektorikiirtesse nagu ebamaised jäämäed... Peatusime, ootasime hommikut. Parem karta kui kahetseda.

Paljud maadeavastused on sõltunud ilmastikust. Näiteks eksles 1579. aastal mereröövlist admiral Drake peaaegu kuu Ameerika läänerannikul paksus udus. Seetõttu avastati suurepärase San Francisco laht alles kaks sajandit hiljem.

Kus on kõige udusem?

Eestis on novembris keskmiselt 5-6 udupäeva, kuid mõnel aastal on pooled novembripäevad udused. Tartumaal on kõige rohkem udupäevi oktoobris-novembris, Vilsandi saarel aga aprillis. Kõige udusem kant on meie maal Viljandi ilmajaama ümbrus, kus järve ja oja mõjul on aastas üle 400 tunni udu.

Maailmas on kõige tuntumad muidugi Londoni udud. Kõige ebameeldivam, isegi ohtlikum on elada suurlinnades, mis on ehitatud nagu suure kausi põhja. Selline asupaik ongi Londonil. Seal tekib sageli olukord, kus udu seguneb suitsuga või heitgaasidega ning tekib nn sudu (suits koos uduga). Juba paar sajandit kollitab londonlasi oht, et mõnel päeval pole enam õhku hingamiseks, selle asemel hõljub majade vahel «hernesupp» - rohekaskollane segu suitsust, väävliühendeist ja vähesest hapnikust. 1952. aasta 5. ja 9. detsembri vahel ei jätkunud Londonis ei lilli ega kirste - sudu tõttu hukkus umbes 4000 inimest, põhiliselt vanurid ja lapsed. Diagnoos: bronhiit või kopsupõletik.

Lameda lohu põhjas asuvad Mexico City ja Los Angeles kannatavad põhiliselt autode heitgaaside ja päikesekiirguse koosmõjul tekkiva nn fotokeemilise sudu tõttu. 1990., kõige rohkemate sudupäevadega (310) aastal olid pooled Mehhiko pealinna elanikest haiglased. Muide, eriuuringud on näidanud, et igasugune tossutamine võib mõjuda linnade õhule - Los Angeleses olevat 6% sombast sigareti- ja lihagrillimise suits!

Sudu allikad on sageli veel metsatulekahjud. Tänavustel Indoneesia metsapõlengutel vähenes nähtavus kohati paari meetrini, mitme riigi elanike elu oli häiritud. Möödunud aasta augustis jõudis Oru turbaraba põlengu suits isegi Tartumaale, põhjustades läbipaistvuse vähenemist Tõraveres. Tahmisisaldus Põhja-Eestis oli aga kümneid kordi väiksem kui Kagu-Aasia suurtulekahjus.

Udu on ära aetud näiteks lennuväljadelt. Teise maailmasõja viimastel aastatel hajutati väljadel udu lõkete põletamisega. Tugevamat efekti annab tänapäeval reaktiivmootorite töötamine lennuraja lähedal või kemikaalide (isegi uriini!) puistamine õhku. Ainult see on väga kallis lõbu. Endiselt on jäänud lennujaamade sünoptikuil üheks kõige raskemaks ülesandeks nähtavuse ennustamine päevadel, kui on eeldusi udu tekkeks. Võib ette kujutada nende reisijate meeleolu 1964. aasta jõululaupäeval, kes sattusid New Yorgi või Bostoni asemel Montreali või Dallasesse. Peaaegu kõik USA idaranniku lennuväljad olid neli päeva suletud.

Ema: Kui jumal naeratab, siis paistab päike, kui nutab, siis sajab vihma...

Laps: Kas siis, kui on udu, jumal suitsetab?